

NÁSTIN STARŠÍCH DĚJIN OBCE LIBIŠANY V ČECHÁCH

Komukoli, kdo dnes projíždí obcí Libiřany, nacházející se okolo 7 km na jih od krajského města Hradce Králové při silnici č. 333 do Lázní Bohdaneč v Pardubickém kraji, se může zdát, že jde o obec bez významnější historie a bez historické paměti. Na první pohled tu chybí jakékoli hmotné stopy po minulosti, která by sahala před 19. století do předmoderní doby. Za touto zdánlivě až fádňí tváří z prvního plánu se však ve skutečnosti ukrývá nesrovnatelně starší tvář, jejíž obrysy umožňují rekonstruovat nejen písemné prameny, ale stále výrazněji též nálezy z archeologických výzkumů. Ve světle jejich svědectví je možné tvrdit, že ač by to jen málokdo hádal, Libiřany náleží k nejstarším a nejdéle obydleným místům (nejen) ve Východních Čechách.

LIBIŘANSKÝ PRAVĚK

Přestože počátky archeologie v Libiřanech sahají už do prvního desetiletí 20. století, kdy tu archeologický průzkum v návaznosti na nálezy při těžbě rašeliny v lokalitě Na Bahnech začal provádět a dokumentovat libiřanský rodák František Pulpán, učitel a amatérský archeolog,¹ pokračuje tento průzkum i nadále, přičemž zejména nálezy z posledního desetiletí spojené s výstavbou dálnice D11 i novou zástavbou na severozápadě obce významně posunuly znalost libiřanské prehistorie.

Z dat, která jsou dnes k dispozici, je tak zřejmé, že území dnešních Libiřan bylo osídleno již v neolitu, tedy v mladší době kamenné, datované v našich poměrech do období 5700 – 4000 let př. n. l. Neolit byl podle současných znalostí přelomovým obdobím ve vývoji lidské civilizace, do něhož sahají počátky budování stálých osad i počátky složité sociální organizace, což měly být zejména důsledky vzniku zemědělství, který je s neolitem spojen.² Za situace, kdy Libiřany leží v rovině se zemědělsky využitelnou půdou a v blízkosti vodních zdrojů (původně zřejmě s rozsáhlým areálem mokřadů a rašeliníšť), není překvapivé, že z území dnešních Libiřan je doložena již přítomnost vůbec nejstarší zemědělské populace v českých zemích, označované jako lid s lineární keramikou (okolo 5700 – 4900 př. n. l.), která se k nám měla rozšířit ze Severní Moravy. Její přítomnost je v Libiřanech doložena především v oblasti nové zástavby na již zmíněném severozápadním okraji obce³ a geograficky spadá do širšího rámce tzv. hradeckého sídelního shluku, jednoho z nejstarších jader osídlení Východních Čech.⁴ Výraznější archeologické nálezy z dnešních Libiřan však pocházejí zejména z mladší fáze neolitu a jeho závěru, který reprezentují kultura s vypíchanou

© Jan Malíř, 2013

¹ HUSÁKOVÁ, J.: Vývoj archeologického bádání na Pardubicku (konec 19. století až polovina 20. století), bakalářská práce, Univerzita Pardubice, Pardubice 2011, str. 36, dostupná na https://dspace.upce.cz:8443/bitstream/10195/40574/3/Hus%C3%A1kov%C3%A1_J_V%C3%BDvoj%20archeologick%C3%A9ho_F%C5%A0_2011.pdf

² srv. např. BLÁHOVÁ, M. – FROLÍK, J. – PROFANTOVÁ, N.: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek I (do roku 1197), Praha 1999, str. 41 – 45

³ <http://www.laus.g6.cz/vyzkum/zachranne-archeologicke-vyzkumy-na-k-u-libisany-okr-pardubice/>

⁴ MUSIL, F., a kol.: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), Praha 2009, str. 56

keramikou (okolo 5100 – 4600 př. n. l.) a lengyelská kultura (okolo 4700 – 4000 př. n. l.),⁵ zastoupené zvláště v lokalitě Na Nivách prozkoumané v roce 2005 při výstavbě dálnice D11,⁶ ale také opět v oblasti nové zástavby na severozápadě obce.⁷ Objekty z doby kultury lidu s vypíchanou keramikou vytvářející osadu vesnického charakteru je tak možné považovat za vůbec nejstarší libišanskou zástavbu.⁸

Z archeologického hlediska zvláště cenné nálezy z území dnešních Libišan jsou však spojeny s obdobím eneolitu, tedy s pozdní dobou kamennou, datovanou u nás do doby okolo 4200 – 2000 př. n. l. Již zmíněná těžba rašeliny prováděná v prvním desetiletí 20. století v lokalitě Na Bahnech na severovýchodě dnešního libišanského katastru vynesla na povrch stopy po existenci nákolního sídliště, tedy zástavby vybudované na dřevěných plošinách nesených piloty zapuštěnými do půdy v zamokřené oblasti zaplavované Labem. Podle nástrojů a dalších artefaktů, které byly při té příležitosti nalezeny,⁹ je toto sídliště datováno nejčastěji do období kultury nálevkovitých pohárů, spadající do střední fáze eneolitu (okolo 3800 – 3500 př. n. l.). Tuto kulturu k nám přineslo obyvatelstvo migrující zřejmě ze zahraničí, což je zajímavé v tom ohledu, že podobné nákolní osady jsou v Evropě známy z prostředí alpských jezer, zejména v dnešním Švýcarsku. Na území českých zemí jsou ale podle současných znalostí podobné nákolní stavby z tohoto období ojedinělé, kromě Libišan se u nich uvažuje ještě v prostoru dnešních Františkových Lázní a dále Komořanského jezera v západních Čechách.¹⁰ Existence nákolních staveb v Libišanech je pod vlivem zahraničních analogií i podmínek v místě nejčastěji dávána do souvislosti s využíváním vodních zdrojů (rybolov), objevila se ale i interpretace, že důvodem výstavby nákolních staveb byla snaha reagovat na zhoršenou bezpečnostní situaci.¹¹ Ke stejné kultuře nálevkovitých pohárů se shodou okolností řadí také v našich poměrech neméně unikátní kultovní objekt z nedalekých Plotišť nad Labem.¹²

Na osídlení z doby kultury nálevkovitých pohárů navázalo v Libišanech pravděpodobně osídlení řazené do rámce tzv. únětické kultury (okolo 2200 – 1600 př. n. l.). Tato kultura však

⁵ VOKOLEK, V.: Nález lengyelské keramiky z Libišan, In: Archeologické rozhledy, 1995, č. 3, str. 506 – 508; VOKOLEK, V. – ZÁPOTOCKÝ, M.: Východní Čechy v raném eneolitu – lengyelská a jordánovská kultura, Archeologie ve středních Čechách, ročník 13, 2009, str. 567 – 654

⁶ <http://labrys.cz/2009/04/pozustatky-sidliste-mladsi-doby-kamenne-z-libisan/>

⁷ http://www.muzeumcr.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=201:zachranny-archeologicky-vyzkum-libiany-okr-pardubice-2007&catid=100:archeologicke-vyzkumy&Itemid=83 anebo <http://terraverita.cz/vyzkumy-2008-Libisany>

⁸ K dějinám osídlení na území dnešních Libišan v neolitu viz synteticky zejména BURGERT, P. – KAŠPÁREK, F.: příspěvek k neolitickému osídlení v katastru Libišan, IN: Východočeský sborník historický, svazek 16, 2009, str. 3 – 62

⁹ HUSÁKOVÁ, J.: Vývoj archeologického bádání na Pardubicku (konec 19. století až polovina 20. století), cit., str. 36

¹⁰ ŠTĚPÁN, P.: Eneolitická obydlí v Čechách, bakalářská práce, Západočeská univerzita, Plzeň 2010, str. 50, dostupná na http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=petr%20%C5%A1t%C4%9Bp%C3%A1n%20eneolitick%C3%A1&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CDAQFjAA&url=https%3A%2F%2Fstag-ws.zcu.cz%2Fws%2Fservices%2Frest%2Fkvalifikacniprace%2FdownloadPraceContent%3Fadipldno%3D33335&e=i=gSsaUbOSHOM4gTNzYCYCw&usg=AFQjCNGUP4T9hy6Ka399_cDkpADDSIRSmw&bvm=bv.42261806,d.bGE

¹¹ MUSIL, F., a kol.: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), cit., str. 64 – 65

¹² Tamtéž, str. 65 – 66

již spadá do starší fáze chalkolitu, tedy do doby bronzové. Význam sociálních a technologických změn z doby bronzové byl nemenší než změny spojené předtím s nástupem neolitu, přičemž, jak naznačuje název tohoto období, zásadní inovací, kterou nová doba přinesla, bylo zpracování kovu – bronzu. A právě bronzová byla také industrie pocházející zřejmě z blíže nezdokumentovaných pohřebních mohyl, které se na katastru Libišan nacházely a z nichž se usuzuje na existenci dalšího libišanského osídlení.¹³ To pokračuje i v dalších fázích doby bronzové, především ve slezském či slezskoplatěnickém období kultury popelnicových polí ve střední době bronzové (1000 – 750 př. n. l.),¹⁴ jež ve východních Čechách charakterizuje růst hustoty osídlení a zabírání nových ploch pro zemědělství (podle soudobých archeologických odhadů 1,2 lokality na 1 km²).¹⁵ Na území dnešních Libišan jsou však zastoupeny i nálezy z doby železné, a to jak z její starší fáze, tedy doby halštatské (okolo 750 – 400 př. n. l.),¹⁶ tak především z její mladší fáze – doby laténské (okolo 500 př. n. l. – 0), která v obecných představách splývá s dobou Keltů, prvního prehistorického etnika na našem území, které pravděpodobně známe jménem. Laténskou dobu v Libišanech reprezentuje především objekt považovaný za velmožský dvorec, který byl rovněž odhalen při výzkumu v lokalitě Na Nivách.¹⁷

Ve světle dostupných archeologických poznatků je tedy nesporné, že osídlení dnešních Libišan vykazuje mimořádnou kontinuitu od počátku mladší doby kamenné. Současně je zřejmé, že území dnešních Libišan náleží mezi významné archeologické lokality, jejichž výzkum přispěl k prohloubení obrazu o pravěkých dějinách českých zemí. Tomu odpovídá, že území Libišan je klasifikováno jako území s archeologickými nálezy, jejichž průzkumu a ochraně by měla být věnována zvýšená pozornost. Stopy po prehistorickém obyvatelstvu, jež vytvářelo nejstarší obraz Libišan a krajiny kolem nich, se totiž často nacházejí jen několik centimetrů pod úrovní dnešního terénu.

LIBIŠANY VE STŘEDOVĚKU

Na pravěké osídlení navazuje posléze osada Slovanů, etnika, které do našich zemí přichází ve vlnách od doby kolem roku 500 n. l. Slovanská osada v Libišanech je datována do období 9. a 10. století,¹⁸ které se však již nese ve znamení vzniku raně středověkého českého státu pod vládou Přemyslovců. A s tímto prvním státním celkem také Libišany vstupují do psané historie.

Za vůbec nejstarší psanou zmínku o Libišanech, jejichž název je odvozován z osobního jména,¹⁹ lze považovat latinsky psanou listinu, která se hlásí do let 1086 – 1087²⁰ a vztahuje

¹³ Tamtéž, str. 76

¹⁴ VOKOLEK, V.: Sídliště lidu popelnicových polí v Libišanech, In: Východočeský sborník historický, svazek 7, 1998, str. 3-18

¹⁵ <http://lape.prf.jcu.cz/projekty/libisany/>

¹⁶ NOVÁK, M.: Pravěké osídlení Chrudimi – Hradební ulice, In: Chrudimský vlastivědný sborník, ročník 14, 2010, str. 32

¹⁷ <http://lape.prf.jcu.cz/projekty/libisany/>

¹⁸ MUSIL, F., a kol.: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), cit., str. 145

¹⁹ <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4450>

se k založení benediktinského kláštera v sousedních Opatovicích nad Labem, pátého nejstaršího kláštera v Čechách a vůbec nejstaršího kláštera ve Východních Čechách, který dodnes obestírají legendy zpopularizované zejména Starými pověstmi českými Aloise Jiráska.²¹ Ačkoli listina ve skutečnosti pochází až ze 12. století a je falsem (tzv. opatovické falsum), má se za to, že odráží stav z doby kolem vzniku opatovického kláštera v letech 1086 – 1087 a je dost možná sestavena na základě určitých dřívějších záznamů.²² A právě v této listině je jako majetek blíže neznámého opata kláštera Bolerada uvedena i ves s názvem „Liubichas“, která je ztotožňována s dnešními Libišany.²³ Existuje sice také možnost, že zmínka – název byl přizpůsoben pro latinská ústa písaře tvořícího falsum – se nevztahuje k Libišanům, nýbrž k o něco vzdálenějším Libčanům, jelikož ale pozdější prameny vlastnický vztah opatovického kláštera k Libčanům nepotvrzují a zmínka o „Liubichas“ následuje v listině hned po zmínce o sousedních a nezpochybnitelných Plačicích, pravděpodobnost, že „Liubichas“ z opatovického falša jsou skutečně Libišany, je velká.²⁴ Pravděpodobnost, že údaj z opatovického falša se týká Libišan, nedávno posílily i celorepublikově významné nálezy studní v katastru Libišan, zjištěné opět v lokalitě Na Nivách. Jedna ze studní byla na základě dendrochronologické analýzy spolehlivě datována do období 11. – 12. století a je tak podpůrným hmotným důkazem pro to, že Libišany existovaly již v raném středověku.²⁵

Je tedy možné předpokládat, že od raného středověku tvořily Libišany součást majetku opatovického kláštera, jehož osudy sdílely. Tato okolnost současně předurčila i správní příslušnost obce, jejíž stopy jsou patrné až do dnešní doby.

Opatovický klášter byl nejen důležitým správním a ekonomickým centrem v oblasti mezi Hradcem Králové a Pardubicemi, ale hrál také nepřehlédnutelnou kulturní a sociální roli. Za opata Myslocha ve druhé polovině 12. století byly klášter a jeho kostel přebudovány v románském stylu, údajně po vzoru slavného benediktinského kláštera ve francouzském Cluny a byly tu vedeny významné historické (tzv. hradištsko-opatovické) anály navazující na Kosmovu kroniku českou.²⁶ Obdobím dalšího rozmachu bylo 14. století, kdy opat kláštera Neplach, využívaný Karlem IV. (vládl 1346 – 1378) občasně jako diplomat, sepsal jednu z velkých českých kronik lucemburské doby²⁷ a při klášteři fungovala škola, ale také nemocnice a špitál.²⁸ Klášter se však přirozeně staral i hospodářský růst svých statků,

²⁰ CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS (EPISTOLARIUS) REGNI BOHEMIAE (CDB), svazek I (805 – 1197), Praha 1904 – 1907, str. 370

²¹ Viz např. na <http://literatura.sije.cz/stare-povesti-ceske/opatovicky-poklad.php>

²² Srv. k tomu http://www.kraj.iipardubice.cz/stranky/cti-prispevky.php?id=Ktera_jsou_nejstarsi_mista_v_Pardubickem_kraji

²³ Tamtéž, str. 193

²⁴ Tamtéž, str. 193

²⁵ <http://lape.prf.jcu.cz/projekty/libisany/>; fotodokumentaci viz rovněž na <http://www.muzeumhk.cz/kalendar-labe-jedna-reka-dva-pribehy.html>

²⁶ K letopisům viz např. ŠRÁMEK, J.: Zamyšlení nad stránkami análů hradištsko-opatovických, dostupný na http://www.academia.edu/1135533/Zamysleni_nad_strankami_analu_hradistsko-opatovickyh. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného badání

²⁷ STRUČNÉ SEPSÁNÍ KRONIKY ŘÍMSKÉ I ČESKÉ, vzniklé nejpozději kolem roku 1360

²⁸ VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1998, str. 401

v literatuře se zmiňuje např. archeologicky doložená vysoká úroveň klášterního ovocnářství.²⁹ Tyto okolnosti se musely promítat i do života středověkých obyvatel Libišan, kteří byli na druhé straně ke klášteru vázáni právně a hospodářsky jako jeho poddaní.

Konec opatovického kláštera a jeho statků přišel, jak známo, s husitskými válkami. V napjaté a neklidné době následující po upálení Mistra Jana Husa (červenec 1415) – upálení, proti němuž protestovala i nemalá část východočeské šlechty – počátkem listopadu 1415 opatovický klášter přepadl, vydrancoval a opata Petra Lazura umučil Jan Městecký z Opočna, jehož rodu Václav IV. (vládl 1378 – 1419) roku 1401 svěřil ochranu bezpečnosti kláštera, a to za pomoci Oty mladšího z Bergova.³⁰ Tato událost předznamenávala ústup církevní moci v Čechách a přechod církevních statků do rukou šlechty, jež se naplno prosadil po husitské revoluci, což se přímo dotklo i Libišan. Definitivní konec opatovického kláštera a jeho světského panství však znamenalo až velké tažení spojených husitských vojsk, která po vyplenění klášterů v Pardubicích, Podlažicích a Sezemicích po Velikonocích 1421 vyvrátila i opatovický klášter.³¹ Zbylí opatovičtí mniši se uchýlili na klášterní statky do Slezska a titul opata byl do roku 1535 už jen formálně spojen s hodností probošta ve slezské Středě.³²

Vojenské události husitských válek se nepochybně dotkly i samotných Libišan už proto, že likvidace opatovického kláštera zbavila Libišanské jejich dosavadní vrchnosti a že v bezprostředním okolí Libišan proběhlo hned několik vojenských operací.³³ Přímé doklady o dopadech husitských válek na Libišany se ovšem vztahují až k jejich závěru. Tehdy také Libišany, byť epizodně vstoupily i do velkých českých dějin, a to v souvislosti s likvidací odporu Hradce Králové vůči císaři Zikmundovi (vládl 1419 – 1437), o kterém se zachovaly záznamy ve Starých letopisech českých. Hradec Králové, ovládaný radikálním husitským knězem a někdejší mnišem spojencem Jana Žižky Ambrožem, setrval v odporu vůči císaři Zikmundovi i poté, co byla v létě 1436 potvrzena basilejská kompaktata a Zikmund byl zemskou obcí uznán za českého krále. Zikmund proti Hradci Králové vyslal vojska pod velením tří někdejších husitských velitelů v čele s proslulým Divišem Bořkem z Miletínka, který byl dávným Ambrožovým nepřítelem. Likvidace hradecké opory se nakonec protáhla až do března 1437, kdy došlo v Hradci Králové k převratu, Ambrož a jeho stoupenci byli nuceni z Hradce Králové uprchnout do Kolína a Hradec Králové se následně císaři poddal. V Libišanech se ale ještě předtím odehrálo jedno z dějství boje mezi Divišem Bořkem z Miletínka a Hradeckými. Na Nový rok 1437 zmařil Diviš pokus Hradeckých doplnit si docházející zásoby palivového dříví v lesích okolo Hradce a při té příležitosti připravil Hradecké asi o 300 koní. Za to Hradečtí proti Divišovi uspořádali na konci ledna 1437 odvetnou akci, jejímž cílem byly Libišany, obsazené Divišovými oddíly blokujícími přístup do Hradce Králové, zřejmě v náhradě za pozice v Plačicích, odkud Divišovy jednotky

²⁹ základní výklad viz např. VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1998, str. 401

³⁰ MUSIL, F., a kol.: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), cit., str. 527 – 528

³¹ MUSIL, F., a kol.: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), cit., str. 539 – 540

³² VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D.: Encyklopedie českých klášterů, cit., str. 401

³³ Zmíněné vyplenění opatovického kláštera v roce 1421 nebo bitva u Strauchova dvora mezi husitskými frakcemi v roce 1423 situovaná tradičně do prostoru Kuklen

v listopadu 1436 Hradečtí vypudili. Jak uvádí dobové prameny, ačkoli Hradečtí k Libišanům táhli s velkou puškou, zřejmě bombardou, nepodařilo se Hradeckým Divišovy pozice v Libišanech dobýt a museli se stáhnout zpět do Hradce s nepořízenou a několika raněnými, což dávný letopisec komentoval lakonicky: „Hradečtí vyjeli s velkou puškou k Libišanům i nedobývše Libišan, přijeli zase do Hradce.“³⁴

Zpráva o tom, že si Hradečtí do Libišan přibrali zmíněnou velkou pušku, u které se předpokládá, že sloužila k obléhacím účelům, se často považuje za nepřímý důkaz o tom, že nejpozději v husitských časech stála v Libišanech tvrz. Ta je tradičně umísťována do prostoru uprostřed dnešní obce, kde se nachází drobný pahorek, na němž byla roku 1834 zbudována zvonička.³⁵ Někdy je dokonce naznačováno, že počátky tvrže mohou sahát již do časů opatovického kláštera.³⁶ Zda tvrz v Libišanech skutečně existovala, je ale otázka pro další výzkum. Vzhledem k blízkosti samotného opatovického kláštera se nezdá příliš pravděpodobné, že by tu klášter skutečnou tvrz budoval, spíše se nabízí úvaha, že mohlo jít o hospodářský dvůr, který mohl být v neklidných časech husitské revoluce opevněn. Ve prospěch tohoto výkladu svědčí to, že v písemných pramenech ze druhé poloviny 15. století vztahujících se k zcizování Libišan³⁷ se hovoří o dvoru, nikoli o tvrzi.³⁸

S koncem aktivní fáze husitské revoluce přecházejí Libišany každopádně do rukou světských majitelů z řad šlechty. V rámci upevňování svého postavení v království císař Zikmund v roce 1436 zastavuje statky někdejšího opatovického kláštera svým spojencům z řad představitelů šlechtické obce. Největší část statků získává Diviš Bořek z Miletínka, Libišany jsou však podle všeho zastaveny jistému Zdeňku Švábu z Chvalovic. Posléze však statky někdejšího opatovického kláštera ve svých rukou koncentruje král Jiří z Poděbrad, který je připojuje ke své doméně, kterou buduje od Polabí až do Kladska. Libišany Jiří z Poděbrad však již v červnu 1465 zastavuje svému spojenci Mikuláši Berkovi z Dubé (1436 – 1478), příslušníku rozvětveného panského rodu, který v letech 1460 – 1471 zastával úřad purkrabí kraje hradeckého.³⁹ Za zmínku stojí, že při té příležitosti jej král zavázal „službou manskou ke Kunětické Hoře, aby totiž na požádání poslal pacholka s kuší na hrad, jenž by stravou jsa opatřen dotud tam prodléval, pokud by se mu purkrabí vidělo.“⁴⁰ Zřejmě v souvislosti se

³⁴ MIKULKA, J.: Dějiny Hradce Králové do roku 1850, díl I, Hradec Králové 1996, str. 103 – 107

³⁵ SVOBODA, L. a kol.: Encyklopedie českých tvrzí, díl II, Praha 2000

³⁶ MUSIL, F., a kol.: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), cit., str. 484, který dává opatrně tvrz do souvislosti s tendencí k budování tvrzí v blízkosti sídel ve 14. století

³⁷ VOREL, P.: Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století, In: Vorel, P. (editor): Pernštejnové v českých dějinách, Pardubice 1995, str. 66 – 67

³⁸ Ač je třeba připustit, že terminologie pramenů kolísá, viz SVOBODA, L. a kol.: Encyklopedie českých tvrzí, svazek I, Praha, str. VIII – IX, který upozorňuje, že „některé tvrže, stojící přímo ve vrchnostenských poplužních dvorech, bývaly mnohdy označovány pouze jako „curia arature“, tj. poplužní dvůr. O stejné nejednotnosti v používání terminologie pak svědčí mladší písemné prameny německé i české.“ Na druhé straně ani mapové podklady z I. vojenského mapování Čech, viz pozn. pod čarou č. 67, neposilují tezi, že by v obci tvrz stála, ve středu obce se sice nacházel soubor dvou budov, které se ale nijak neodlišují od ostatních, které mapa v Libišanech zachycuje.

³⁹ Berkové z Dubé, In: OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ

⁴⁰ Kunětická Hora, In: SEDLÁČEK, A.: Hrad, zámek a tvrz Království českého, díl I – Chrudimsko, Praha 1882, text dostupný na http://www.hrad.cz/wnd_show_text.php?tid=4782

svým odchodem z Východních Čech však Mikuláš Berka z Dubé postupuje v roce 1470 Libišany Jindřichu staršímu, knížeti minsterberskému a hraběti kladskému (1448 – 1498), synovi Jiřího z Poděbrad, který na základě rodové dohody uzavřené po otcově smrti roku 1472 získal i panství Kunětická Hora.⁴¹ Jakkoli už do minsterberské éry spadají první pokusy o hospodářské povznesení celé oblasti projevující se mj. náběhy k zakládání rybníků (Bohdanečský a Rosický rybník) a rozvoji rybníkářství, navazujícího snad na dřívější rybníkářství opatovického kláštera, politická angažovanost i náročný životní styl vedly posléze k Jindřichovu těžkému zadlužení. To stálo za tím, že Jindřich z Minsterberka převádí práva k dvoru a vsi Libišany v lednu 1491 na Viléma z Pernštejna (1438 – 1521).⁴² Tím se s dějinami Libišan poprvé protnulý osudy Pernštejnů, předního českomoravského panského rodu na přelomu středověku a raného novověku. Vilém z Pernštejna však Libišany zřejmě dočasně postoupil dále, protože všechna práva ke dvoru a vsi Libišany v zástavě od majetku opatovického kláštera na něj v červenci 1493 znovu převádějí Markéta z Hustiřan a Dorota ze Zahrádky.⁴³ Tímto rokem se Libišany natrvalo zařadily do obrovského majetkového komplexu, který Vilém z Pernštejna ve Východních Čechách vybudoval⁴⁴ a jehož významnou složkou se staly statky někdejších klášterů opatovického a sezemického.⁴⁵ Tento majetkový komplex posloužil jako základna pro mocenský a společenský vzestup rodu pánů z Pernštejna v 16. a 17. století.

LIBIŠANY V RANÉM NOVOVĚKU

Vilém z Pernštejna, jedna z nejpozoruhodnějších osobností své doby, proslul nejen jako válečník, úspěšný politik a zastánce náboženské tolerance v konfesijně rozdělených pohusitských Čechách, ale především jako zdatný hospodář, který nejen čile obchodoval se statky, ale zaváděl na nich i intenzivní hospodaření, které se v okolí Pardubic a na Bohdanečsku opíralo zejména o rybníkářství. Na Vilémově panství tak za těchto okolností vznikl i největší rybník české historie – Čeperka – jehož výměra měla činit okolo 1000 ha. Právě k budování rybníku Čeperka se přitom váže informace, podle které roku 1494 Vilém z Pernštejna na pozemky u svého dvora v Libišanech přesídlil 13 rodin sedláků z Podůlšan, kteří mu postoupili svoje statky, které měla zabrat část nového rybníka.⁴⁶

Vilémovy hospodářské schopnosti však jeho potomci nezdědili a Vilémovi vnuci Jaroslav (1528 – 1560), Vratislav (1532 – 1561) a Vojtěch z Pernštejna (1530 – 1582), ačkoli náleželi ke špičce dobové aristokratické elity, se kolem poloviny 16. století ocitly tváří v tvář dluhové krizi. Její sanace, která zahrnovala takové kroky jako převzetí správy sirotčích pokladen z obcí na pernštejnském panství, nucené půjčky od poddaných, ale i zákazy prodeje piva z jiných zdrojů než z vrchnostenských pivovarů, zejména z Hradce Králové,⁴⁷

⁴¹ Tamtéž

⁴² VOREL, P.: Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století, cit., str. 66

⁴³ VOREL, P.: Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století, cit., str. 67

⁴⁴ Srv. k tomu SIGLOVÁ, T.: Soudové zisky nenesou, disertační práce, Masarykova univerzita, Brno 2009, str. 48, dostupná na http://is.muni.cz/th/12983/ff_d/dizertace1_def.pdf

⁴⁵ Tamtéž

⁴⁶ <http://www.genealogie.cz/uploads/media/ghl1996-3-4.pdf>

⁴⁷ VOREL, P.: Páni z Pernštejna, Praha 1999, str. 200 – 202

musela rezonovat i v Libišanech. O tom svědčí i písemnosti z dobových soudních sporů, v nichž o něco později vystupuje i libišanský soused Matouš Mazura, který se r. 1575 ve ždánické krčmě porval s Šimonem Krčmářem, jenž nedlouho po rvačce náhle zemřel, takže Matouš byl následně pohnán před hejtmanský soud a obžalován z vraždy. Obžaloby byl Matouš sice zproštěn, byl mu ale uložen trest za to, že v rozporu s vrchnostenskými nařízeními spolu s bratry Košťálovými z Podůlšan „na cizí grundy do krčmy na hradecká piva chodili.“⁴⁸

V první polovině 50. let 16. století došlo mezi třemi pernštejnskými bratry postupně k majetkovému vypořádání s tím, že panství Pardubice, k němuž Libišany náležely, připadlo nejstaršímu Jaroslavovi, jehož majetková situace se ale ze všech tří bratrů vyvinula nejkatastrofálněji. V roce 1558 byla na panství Pardubice uvalena nucená správa věřitelů a Jaroslav uprchl z Čech do Itálie, kde v červenci 1560 zemřel. Ani výnos z pardubického panství ale k umoření dluhů nestačil. Za této situace se Vratislav z Pernštejna, v té době už přední člen habsburského dvora, rytíř Řádu Zlatého rouna a na rozdíl od děda stoupenec katolické španělské strany, obrátil na císaře Ferdinanda I. (vládl 1526 – 1564) se žádostí o pomoc. Té se Pernštejnům, jejichž jméno a pověst byly v sázce, dostalo v podobě panovníkova rozhodnutí odkoupit od Jaroslava celé pardubické panství pro panovníkova syna a následníka trůnu arciknížete Maxmiliána, pozdějšího císaře Maxmiliána II. (vládl 1564 – 1576), a to za 400 000 kop grošů míšeňských a závazek k uhrazení Jaroslavových dluhů. Transakce se uskutečnila 21. března 1560 a tímto okamžikem se také obec Libišany stala součástí komorního panství Pardubice podléhajícího prostřednictvím České komory přímo Koruně, tedy českému králi. Součástí komorního panství Pardubice pak Libišany byly po celou dobu jeho existence, tedy až do 19. století.

Komorní panství Pardubice bylo přitom největším komorním statkem v Polabí, navazujícím na další, které se táhly od Brandýsa nad Labem v délce celkem 116 km.⁴⁹ Šlo o statek s intenzivním zemědělstvím, byť předpoklady k zemědělské činnosti nebyly vzhledem k podloží zcela prvotřídní,⁵⁰ přičemž na sever od Pardubic se nacházely zejména rozsáhlé lesy s loveckými revíry, bažantnicí a oborami a dále rybníky,⁵¹ jejichž celkový počet na panství činil víc než 250.⁵² Po roce 1560 dohlížel na chod komorního panství hejtmán sídlící v Pardubicích a podléhající České dvorské komoře, samo panství bylo rozděleno na 24 rychet, jejichž teritoriální obvody dokládá urbář panství z roku 1563.⁵³ Sídlo jedné z těchto rychet se nacházelo právě v Libišanech, přičemž do „správního“ obvodu této rychty spadaly kromě Libišan i Opatovice nad Labem, Němčice, Pohřebačka nebo Podůlšany.⁵⁴ Rychtář stojící

⁴⁸ SIGLOVÁ, T., cit., viz zejména str. 252 a 269, http://is.muni.cz/th/12983/ff_d/dizertace1_def.pdf

⁴⁹ SIGLOVÁ, T., cit., str. 49, http://is.muni.cz/th/12983/ff_d/dizertace1_def.pdf

⁵⁰ tamtéž

⁵¹ PECHA, L.: Postavení nižšího kléru na pardubickém panství ve 2. polovině 17. století, magisterská práce, Masarykova univerzita, Brno 2007, dostupná na http://is.muni.cz/th/64647/ff_m/Cely_text.txt

⁵² http://www.iipardubice.cz/stranky/cti-zpravy.php?id=Rybnikarstvi_Pardubicka

⁵³ KULHÁNEK, L.: Vývoj obce Břehy v letech 1650-1850, bakalářská práce, Univerzita Pardubice, Pardubice 2009, dostupná na http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33344/1/KulhanekL_Vyvoj%20obce_MM_2009.pdf

⁵⁴ FRANCEK, J.: Zločin a trest v Pardubicích 16. – 18. století, Ústí nad Orlicí 2011, str. 15 – 22

v čele rychty⁵⁵ dohlížel na správu celého obvodu rychty, podílel se ale i na výkonu soudnictví v méně závažných věcech a na prosazování dodržování práva (policejní funkce). Skutečnost, že rychta byla umístěna právě do Libišan, odráží nepochybně jejich dobový význam a velikost, na níž lze usuzovat z údajů v urbářích. K roku 1588 se tak velikost Libišan udává na 25 osedlých.

Období relativní prosperity a demografického růstu se však uzavírá se stavovským povstáním (1618 – 1620) a s třicetiletou válkou (1618 – 1648), jejíž předehrou stavovské povstání bylo. Pro celé české země znamenalo toto období dobu zásadních otřesů. Porážka stavovského povstání předně přinesla zásadní změnu politického systému země a prosazení panovnického absolutismu. Libišanští, kteří však byli stejně jako obyvatelé na celém komorním panství, před stavovským povstáním masivně nekatoličtí (utrakvisté a luteráni), však musela osobně zasáhnout především vlna oficiální rekatolizace, která probíhala se vzrůstající intenzitou od roku 1622 a rychle postupovala.⁵⁶ Kromě tlaku na konverzi poddaných ke katolictví se rekatolizace projevila i reorganizací církevní správy, která vyvrcholila zřízením hradeckého biskupství v roce 1664, do jehož obvodu Libišany spadaly a spadají. Nejtěžším břemenem, které obyvatelstvo tehdejších Východních Čech neslo, však byly válečné události a také hladomor a epidemie, které válečné dění provázely. Zvláště tragické důsledky měl zejména vpád a okupace Východních Čech švédskými vojsky v závěrečné fázi třicetileté války. Ty pod velením generála Johana Banéra poprvé protáhly komorním panstvím v roce 1639 a, ač se Švédům samotné Pardubice, které obléhali, dobýt nepodařilo, venkov švédské jednotky vyjedly a vyplenily. Ještě horší následky měl opakovaný vpád Švédů, v jejichž čele stál maršál Lennart Torstensson, na komorní panství Pardubice na závěr vojenské kampaně na podzim 1645. Právě tehdy Švédové dobyly a zničily i Kunětickou Horu, dominantu kraje, která v důsledku toho přestala být obývána, což naznačuje rozsah válečných škod v kraji.

Důsledky třicetileté války tak byly nedozírné a jejich nejvážnějším projevem byl pokles počtu obyvatel. Ten se pro celé Čechy odhaduje na 30 % z celkového předválečného počtu obyvatel.⁵⁷ O rozsahu zkázy svědčí i údaje o situaci Libišan, jak jsou dostupné mj. z Berní ruly, nové daňové evidence pro účely výběru zemské berně, vytvořené v roce 1654, a dalších dobových dokumentů. V evidenci o odvádění desátku osické faře z doby po třicetileté válce je pro Libišany dokonce uváděno pouze 11 osedlých – plátců farního desátku.⁵⁸ Při srovnání s údaji z roku 1588 by se z tohoto údaje zdálo, že demografické ztráty způsobené třicetiletou válkou se v Libišanech přiblížily snad 50 % hospodářů. Toto číslo by bylo výraznější než v případě jiných částí pardubického komorního panství, což by bylo zarážející tím spíš,

⁵⁵ Rychtáře do funkce schvalovala vrchnost, přičemž mělo jít o osoby „považlivé, rozsudlivé a střídmé“, v dobré majetkové situaci a určitou intelektuální schopností včetně jazykových znalostí, aby byly schopné se dorozumět zejména s důstojníky a vojáky, k tomu a k jejich funkci a postavení viz SIGLOVÁ, T., cit., str. 156 – 157

⁵⁶ PECHA, L., cit., http://is.muni.cz/th/64647/ff_m/Cely_text.txt

⁵⁷ ČORNEJOVÁ, I. - KAŠE, J. – MIKULEC, J., VLAS, V.: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VIII (1618 – 1683), Praha 2008, str. 164

⁵⁸ PECHA, L., cit., http://is.muni.cz/th/64647/ff_m/Cely_text.txt

že na příklad o nepříliš vzdálené Bohdanči se uvádí, že patřila k obcím, jež byly válečnými událostmi dotčeny vůbec nejméně.⁵⁹

Přes válečné ztráty však Libišany nepřestaly být ani po třicetileté válce sídlem jednoho z rychetních obvodů komorního panství, po roce 1654 již správně cele řazeného do chrudimského kraje,⁶⁰ a zůstaly jím i v průběhu 18. století. Překonávání ztrát ze třicetileté války se však protáhlo na několik poválečných desetiletí a neslo s sebou i zvyšování zátěže pro poddané, což posléze vyústilo v selské povstání (rebelii) roku 1680, ač se nezdá, že by se do povstání vsi z komorního panství Pardubice aktivně zapojily.⁶¹ Na rebelii pak reagoval císař Leopold I. (vládl 1657 – 1705) robotním patentem vydaným červnu 1680 v Pardubicích, kam před morovou epidemií v květnu 1680 i se dvorem přesídlil a kde několik týdnů pobýval. Při té příležitosti dne 29. června 1680 cestoval z Pardubic do Hradce Králové⁶² a s ohledem na blízkost silnice mezi oběma městy je tak Leopolda I. možné spekulativně označit za první hlavu českého státu, u níž existuje pravděpodobnost, že ji Libišanští mohli na vlastní oči vidět.⁶³

S postupem let se podařilo komorní panství Pardubice stabilizovat, přičemž zejména ve druhé polovině 17. století se obnovil se demografický růst a správa pardubického komorního panství se aktivně zajímala o hospodářské podnikání. V sousedních Opatovicích nad Labem tak v roce 1680 vznikla lososnice⁶⁴ a lze předpokládat, že snahy o zvýšení hospodářského výnosu se projeví i v samotných Libišanech. Na počátku 18. století bylo ale komorní panství přesto opakovaně pronajímáno, v roce 1705 Františku Karlu, hraběti Přehořovskému z Kvasejovic a v letech 1710 – 1719 hraběti ze Salburgu.⁶⁵

Pro dobu barokních světel a stínů však byly charakteristické i okázalé projevy kolektivního zápalu a vzrušení se silným náboženským podtextem. Přímou z Libišan sice takové projevy známy nejsou, v sousedních Podůlšanech je ale např. k 22. listopadu 1660 doloženo vidění pěti osob jdoucích z Podůlšan do Osic na mši, jimž se měl zjevit obraz vojska, interpretovaný jako znamení nového válečného konfliktu s tím, že při vyšetřování někteří udávali, že k podobným viděním a zjevením v celé oblasti pod Libčany docházelo již v minulosti.⁶⁶

Svůj vliv na demografickou a hospodářskou obnovu Čech včetně komorního panství Pardubice mělo ale především relativně dlouhé období, po které nebyly české země – v rozporu s popsáním viděním podůlšanských sousedů – přímo dotčeny vojenskými operacemi. Toto období trvalo až hluboko do poloviny 18. století, přesněji do roku 1740, kdy po smrti Karla VI. (vládl 1711 – 1740) bylo zpochybněno nástupnictví Marie Terezie

⁵⁹ SIGLOVÁ, T., cit., str. 62, http://is.muni.cz/th/12983/ff_d/dizertace1_def.pdf

⁶⁰ Jak uvádí SIGLOVÁ, T., cit., str. 49, http://is.muni.cz/th/12983/ff_d/dizertace1_def.pdf, původně část komorního panství spadala do kraje hradeckého a část do kraje chrudimského

⁶¹ SIGLOVÁ, T., cit., str. 70, http://is.muni.cz/th/12983/ff_d/dizertace1_def.pdf

⁶² MIKULKA, J., Dějiny Hradce Králové do roku 1850, cit., díl II, Hradec Králové 1994, str. 82

⁶³ Necháme-li stranou pololegendární návštěvu Karla IV. v opatovickém klášteře

⁶⁴ <http://www.opatovicenadlabem.cz/historie>

⁶⁵ KULHÁNEK, L., cit.,

http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33344/1/KulhanekL_Vyvoj%20obce_MM_2009.pdf

⁶⁶ PECHA, L., cit., http://is.muni.cz/th/64647/ff_m/Cely_text.txt

a vypukla první válka o rakouské dědictví. Válečné konflikty pak provázely větší část vlády Marie Terezie (1740 – 1780). Východních Čech se přitom dotkly především vojenské operace směřující proti habsburské panovnici z Pruska Fridricha II., které se stalo hlavním mocenským soupeřem habsburské monarchie. Pruské armády táhly opakovaně přes Východní Čechy, a to zejména v letech 1740 – 1744 a 1756 – 1763. Jejich tažení bylo kromě samotných vojenských střetů spojeno i s tvrdým výběrem válčených kontribucí ze strany pruského okupanta, ale také s epidemiemi infekčních chorob.

LIBIŠANY NA PRAHU MODERNÍ DOBY

Válečné události z vlády Marie Terezie paradoxně vytvořily tlak na zásadní sociální a ekonomickou reformu habsburského soustátí, která byla uskutečněna panovníkem shora v duchu počínajícího osvíceneckého absolutismu. Marie Terezie a poté její synové Josef II. (vládl 1780 – 1790) a Leopold II. (vládl 1790 – 1792) přikročily ve 2. polovině 18. století k provádění opatření, jež vedla ke vzniku moderního státu a společnosti. To mělo přirozeně zásadní vliv i na Libišany a na jejich obyvatele.

Na základě patentu Josefa II. z roku 1781 bylo zrušeno nevolnictví a omezeny robotní povinnosti, roku 1811 byl vyhlášen Všeobecný občanský zákoník prosazující v zásadě princip rovnosti všech občanů před zákonem a na základě patentu Ferdinanda V. (vládl 1835 – 1848) z roku 1848 – iniciovaného Říšským sněmem, prvním moderním, přímo voleným parlamentem v našich dějinách – bylo zrušeno poddanství a všechny s tím související právní vztahy. Z Libišanských, kteří byli od raného středověku až do počátku 19. století poddanými – jakkoli od roku 1560 podléhajícími přímo České komoře – se tak v důsledku těchto právních změn stali občané s plnými politickými, občanskými a hospodářskými právy.

Reformám osvíceneckého absolutismu vděčíme i za první podrobné doklady umožňující rekonstruovat podobu historických Libišan. Ze strategických vojenských důvodů proběhlo v letech 1764 – 1768 první exaktní geodetické mapování českých zemí (tzv. I. vojenské mapování českých zemí), které sice vyšlo z ještě předgeodetické mapy Čech J. K. Müllera,⁶⁷ ale samo již postupovalo moderními geodetickými metodami. Mapy, které z tohoto mapování vzešly, jsou tak přesným a věrohodným svědkem o podobě Libišan i jejich okolí ve stavu, jehož obrysy se formovaly ještě ve středověku a předtím, než je začala měnit moderní doba.⁶⁸

Její vliv byl přitom mimořádný. Z výrazných změn, které se dotkly celé oblasti, je možné zmínit zejména postupné vysoušení rybníků na Pardubicku, které nastupuje na konci 18. století a pokračuje do 19. století, jehož důvodem byl pokles rentability rybníkářství. Vysušená území naopak posloužila jako základ pro intenzivní formy

⁶⁷ Mapa je digitalizována péčí Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Libiřany se nacházejí na mapovém listu č. 9 dostupném na http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=mul&map_region=ce&map_list=c014

⁶⁸ Mapa je digitalizována péčí Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Libiřany se nacházejí na mapovém listu č. 112 dostupném na http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=700&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c112

zemědělského hospodaření. V Libišanech na tyto trendy později navazuje těžba rašeliny v lokalitě Na Bahnech, mokřadech, jejichž někdejší rozsah dokumentuje mj. I. vojenské mapování českých zemí.

Posléze si moderní doba vyžádá i likvidaci někdejšího komorního statku Pardubice, který nepřestal existovat ani po změnách z let 1848 – 1851, avšak již jako pouhá ekonomická a nikoli správní jednotka. V roce 1855 byl Korunou prodán ke krytí státního dluhu Národní bance ve Vídni. Ta jej posléze prodala do soukromých rukou. Jeho poslední stopy zmizely s pozemkovou reformou realizovanou v první československé republice v roce 1920 resp. po roce 1948.⁶⁹

K zásadním politickým, právním a správním změnám, které Libišany od přelomu 18. a 19. století nasměrovaly na cestu modernity, přistoupily samozřejmě i důsledky průmyslové a dopravní revoluce. Ty přispěly zejména k rozvoji moderního zemědělství, jež se odrazilo i ve vzestupu počtu obyvatel Libišan a které v nezanedbatelném rozsahu ovlivňuje podobu Libišan i jejich okolí dodnes. Modernita ale vedla i k angažování obyvatel obce v české politice i intelektuálním životě, jak o tom svědčí mj. osudy libišanského rodáka, novináře a významného představitele staročeské strany Jana Stanislava Skrejšovského (1831 – 1883). To už je ale jiná historie ...

únor 2013

Jan Malíř

⁶⁹ KULHÁNEK, L., cit.

http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/33344/1/KulhanekL_Vyvoj%20obce_MM_2009.pdf